

Владан З. Јовановић¹

Институт за српски језик САНУ, Београд

Бојана С. Милосављевић

Универзитет у Београду

*Факултет за образовање учитеља
и васпитача*

Прегледни рад

Примљено: 20. јула 2025.

Прихваћено: 10. августа 2025.

DOI: <https://doi.org/10.46630/gsrj.23.2025.03>

<https://orcid.org/0000-0002-5507-2816>

<https://orcid.org/0000-0003-2830-9440>

ДИЈАЛЕКТИ ИСТОЧНЕ И ЈУЖНЕ СРБИЈЕ АЛЕКСАНДРА БЕЛИЋА МЕЂУ ИЗВОРИМА РЕЧНИКА САНУ

У раду се разматрају допринос и значај речи преузетих из прве књиге Српског дијалектолошког зборника под називом „Дијалекти источне и јужне Србије“ Александра Белића (1905) у досадашњим књигама Речника САНУ. Истраживањем су обухваћена два питања: прво питање тиче се концепцијских начела представљања, обраде, те односа конкретне грађе према грађи из других извора, а друго питање тиче се општејезичких, пре свега нормативистичких погледа Александра Белића на значај грађе из дијалеката у описном речнику типа тезауруса.

Кључне речи: дијалектизми, призренско-тимочки говори, Речник САНУ, одредница, норма, српски језик.

1. Александар Белић, водећи лингвиста 20. века, поставио је темеље савремене науке о српском језику јасно дефинишући и развијајући њене главне дисциплине у складу са токовима ондашње европске, а посебно словенске лингвистике. Међу базичним лингвистичким дисциплинама које је Александар Белић унапредио, историја језика и дијалектологија заузимају посебно место, будући да је њима посветио сразмерно највећи број својих истраживања. У време када је Александар Белић постављао темеље савремене науке о језику, у славистици је преовладавао дијахронијски приступ у изучавању језичких појава, тако да, у начелу, дијалектологија није стриктно била одвојена од историје језика. Структуралистички приступ у лингвистици тога доба језик је поимао као структуру састављену од елемената међусобно увезаних у систем (што се и до данас у основи задржало), при чему су јединице сваког нивоа језичке структуре представљане као форме датог реда, са својом историјом и предисторијом, територијалном распрострањеношћу итд. Све оно што у погледу граматике важи за језик уопште, важи

¹ vladjovanovic@hotmail.com

и за посебне језике, као и за дијалекте, који, такође, представљају систем уређених јединица са територијално ограниченом употребом.

Подухват објављивања изабраних дела Александра Белића, чије су издавање омогућили залагање и труд савремених српских лингвиста, учинио је да се научни опус Белићев у највећој мери сабере на једном месту и као такав приближи стручној јавности, те да национална лингвистика тиме одужи дуг српском великану и националној култури којој је припадао.² Садржај тих дела показује да се ради о опусу из више области језика, као што су општа лингвистика, историјска граматика, упоредна словенска лингвистика, дијалектологија, савремена граматика и правопис, стилистика. Чини се, ипак, да једна значајна дисциплина у Белићевом раду није на прави начин истицана и да је, да тако кажемо, остала без „публицитета“ у радовима и оценама који се тичу Белићевог стваралаштва, а то је лексикографија. На ову чињеницу пажњу је скренуо Н. Јошић (2024: 58), изразивши мишљење да су „лексикографска гледишта, лексикографски ставови и мисли Александра Белића у издању његових изабраних дјела остали [...] некако по страни.“ Чињеница је да његово лексикографско гледиште у погледу стварања концепције Речника САНУ, капиталног дела српске науке и културе, одражава главне његове погледе на језички систем као средство комуникације и као орган националне културе и стваралаштва. Допринос Александра Белића концепцији овог монументалног дела био је пресудан, јер му је управо он подастро пут којим ће ићи књига за књигом Речника. Он је „и за време заслуженог одмора, и већ у дубокој старости, не задуго пред крај, живо разматрао појединости у вези с изразом овог капиталног дела“ (ГРИЦКАТ 1988: 27).

Општеузев, лексикографска гледишта Александра Белића могу се посматрати као „програм“ израде описног речника српског (српскохрватског) књижевног и народног језика, који је изложен у Уводу прве књиге Речника.³ У оквиру постављене концепције, народном језику и дијалекатској лексиси Белић је посветио значајно место. У раду ћемо размотрити допринос и значај речи у досадашњим књигама Речника САНУ преузетих из прве књиге Српског дијалектолошког зборника под називом *Дијалекти источне и јужне Србије* Александра Белића (1905). Истраживањем су обухваћена два питања: прво питање тиче се концепцијских начела представљања, обраде, те односа конкретне грађе према грађи из других извора, од прве до последње објављене књиге Речника чија израда још увек траје. Друго питање се ос-

² Потом је, поводом одржавања Конгреса слависта у Београду 2018. године, објављено обимно трокњижје „Александар Белић – српски лингвиста века,“ у којем су сабрани најзначајнији радови у којима су обрађиване теме које се односе на научне погледе и истраживачки рад Александра Белића на широком пољу лингвистике.

³ Питања концепције Речника Александар Белић је и раније разматрао, нарочито у спису поднетом Председништву Српске краљевске академије године 1926 (в. ЈОШИЋ 2024: 59).

лања на општејезичке, пре свега нормативне погледе Александра Белића на значај грађе из дијалеката у описном речнику типа тезауруса.⁴

2. Најзначајнији сумарни подаци о речнику, његовој концепцији, типу, избору грађе и сл. налазе се у његовом уводу. Значајну пажњу Александар Белић је поклонио дијалектима и грађи црпеној из народних говора при-зренско-тимочке зоне у Речнику САНУ. Будући да је Речник САНУ заснован на двојакој грађи – из књижевног и народног језика – његов главни уред-ник и писац Увода Александар Белић предност је, према значају, дао опи-су књижевног језика над народним, истичући неопходност да се сва грађа мора описати према правилима опште језичке правилности, те да присуство грађе из народних говора мора имати подређени положај у односу на грађу из књижевног језика. Централни појам којим су обухваћени сродни појмови типа дијалекат, дијалектизам, народни говор и сл. именован је изразом „на-родни језик“:-

Међутим, сам појам ‘народни језик’ Александар Белић узима у двоја-ком смислу. У једном, реч је о савременом (књижевном) језику заснованом на народној вуковској основици, те се овај појам у извесном смислу може сматрати истоветним појму савремени (књижевни) језик, о чему говори сле-дећи цитат из Увода:

Речник је „заснован на народном језику, али он обухвата и традиционални језик свеколиког њиховог умног и материјалног развитка, изнесен у штампа-ним делима њиховим почевши од XIX в. до најновијег времена“ (Увод, VII).

Када је реч о значају језичке грађе за Речник, Белић истиче на првом месту штампана дела наше књижевности, а потом, дакле на друго место по значају, наводи збирке речи из народних говора, што би такође одговарало појму ‘народни језик’. О томе говори следећи цитат:

„Најглавнији извори за овај Речник били су пространа штампана књижев-ност наших народа за поменуто време и знатне Академијине збирке речничке грађе скупљене у народу, и пре и после покретања рада на овом Речнику“ (Увод, VII).

Спој народног, традиционалног и општекултурног у Речнику чини га посебним у српској лексикографији, лингвистици и култури. Део језичке

⁴ Лексика из Белићевих Дијалеката источне и јужне Србије била је предмет рада Недељка Богдановића (2013). Аутор је у њему, поред осталог, пружио исцрпан преглед лексике дате у регистру Белићеве монографије, са циљем да својим истраживањем представи њен значај ка могућој изради азбучника једног дијалекатског речника. Даље, утврдио је да „Регистар чини попис од 6209 речи (прерачунато преко просека речи на једном ступцу у десет повезаних стубаца“ (95). Нашао је да се у Белићевој студији (не и у Регистру) нашао речи за које је аутор сматрао да их треба објаснити. У тексту расправе њихова тумачења, или појашњења давана су у заградама, и то је био методолошки услов да их Богдановић прикупи и утврди приближан број од 720 речи.

грађе покрива народни слој језика, што је истакнуто у другој одредници његовог наслова. Иако је укупан број прикупљених речи из народних говора прилично висок, он ипак чини мањи део материјала или само додатак грађи која је прикупљена из објављених дела опште културе нашег народа. Међутим, збирке речи из народних говора, као и касније објављивани дијалекатски речници, чине веома значајан лексички слој Речника, што потврђује не само знатан број њихових потврда у Речнику, већ и добро осмишљен приступ да се њима у што је могуће већој мери покаже хоризонтална заступљеност речи српског језика.⁵ Упркос називу језика у наслову (српскохрватски), збирке речи у Речнику потичу готово искључиво са српског језичког и етничког простора. Време уобличавања збирки речи за потребе израде великог српског речника (како је и била првобитна Академијина замисао) обухвата дуг период и он се може поделити у неколико фаза⁶.

3. Белићева концепција приказа и описа дијалекатских речи у Речнику САНУ остала је до данас утемељена у начелу да „у Академијин речник улазе све оне покрајинске ријечи које по општој оцјени имају лексичко-семантички значај. [...] Не улазе оне са својом локалном парадигмом, акценатским или фонетским ликом као језичким обиљежјем дате средине, већ прилагођене Вуковом начелу опште правилности“ (ЈОШИЋ 2024: 62). Вукова општа правилност „вреди за све речи које би се хтеле из дијалекта узети; оне остају са својим значењем, својом морфолошком структуром; али по гласовима, акценту и промени оне, ако се унесу у књижевни језик, добијају његове особине“ (БЕЛИЋ 1959: XXIV). То, најопштије речено, значи да се у Речнику САНУ води рачуна о томе да се, с једне стране, прикаже што потпунији инвентар лексичких јединица српског језика, као и да се, с друге стране, некњижевне дијалекатске форме прилагоде књижевнојезичкој правилности обично путем њиховог упућивања на књижевне форме.

⁵ За потребе купљења речи у народу, Лексикографски одсек је „већ првих година својега рада, саставио *Позив и Упутство за купљење речи по народу* (Београд 1899), штампано прво у службеним *Српским новинама*, а из њих одштампано и разаслано по свем српском народу лицима, од којих се могло надати повољном одзиву“ (Увод, XI).

⁶ У раду Јовановић 2024 издвојене су главне фазе прикупљања речи из народних говора за Речник САНУ. Прва фаза обухвата збирке које су претходиле Позиву и Упутству од 1899. године, потом следи друга фаза која се односи на збирке послате после Позива и Упутства, као што су: највећа збирка речи међу приватним лицима – збирка Владана Арсенијевића, који је „до смрти своје прибирао речи за своје дело о нашем народу које је намеравао да састави“, потом збирка Андрије Јовићевића, учитеља из Црне Горе, збирка Ђ. Николајевића, из Далмације и Херцеговине итд., те трећа фаза, која траје до нашег времена и обухвата збирке настале после Другог светског рата, када се уобличавала коначна концепција актуелног речника. Ову фазу одликује нарочит интерес за скупљање речи у народу на целокупном српском језичком простору, на којем се налази и простор призренско-тимочких дијалеката, као што је збирка Димитрија Чемерицића из Призрена, Сергија Димитријевића из Лесковца и околине итд.

Један од најилустративнијих примера овога о чему говоримо јесте бележење дијалекатских речи из призренско-тимочке говорне зоне. Међу примерима знатан број чине управо речи које је сакупио Александар Белић у чувеној монографији *Дијалекти источне и јужне Србије* (СДЗБ, 1905). Ова књига налази се међу изворима грађе за Речник САНУ, под скраћеницом првог по реду Белићевог извора – *Белић 1*.⁷

4. И пре него што је установљена коначна концепција Речника САНУ, наметнуло се питање уношења и представљања грађе из тзв. конзервативних говора српског језика, који припадају простору призренско-тимочке говорне зоне. Реч је о говорима који чувају полугласник, експираторни акценат, аналитизам у граматичкој структури појединих врста речи и синтакси итд. Преовладало је мишљење да се таква лексика уноси, али прилагођавајући је новоштокавском духу. То значи да су одреднице формиране према лексичкој норми у погледу успостављања основног облика, акценатског система, фонетског и морфемског поретка речи, док се лексикографски настојало да се при навођењу примера као потврде за одређену лексему односно њено значење лексичке форме и њени граматички облици не преображавају у новоштокавском духу. Начелно правило за дијалектизме гласи да су „речи узимане само онда када могу обогатити речник и када су се одомаћиле у књижевним или стручним делима“ (Белић, Увод, XXXIV).

5. На основу прегледа грађе из *Белић 1* у Речнику САНУ, приметили смо да је она у Речник уношена према ексцерпцији (подвучене речи) која је спроведена у ранијим фазама припреме грађе. Као што је важило начелно лексикографско „правило“ приликом ексцерпције да се за речи и њихова значења из дијалеката узимају оне које су слабије заступљене у српском језику, тако је поступљено и у случају ексцерпције речи из Белићевих *Дијалеката источне и јужне Србије*. Када се пак погледа оно што је досад ушло у Речник САНУ, лексикографову пажњу свакако ће привући речи које су забележене само једном потврдом – и то оном из поменутог дела. Такве речи, по свему судећи, припадају домаћем локалном говору датог места, које је Белић забележио слушајући најчешће спонтани говор информатора. Такође, пажње је вредна чињеница да је сам Белић у своме делу неретко назначавао значење речи које је сматрао ретким, што је умногоме помогло лексикографу који израђује речник да правилно уобличи лексикографску дефиницију.⁸

⁷ Недељко Богдановић је утврдио да Регистар Белећеве студије представља највећу збирку дијалекатских речи после Вуковог Српског рјечника, највећу досад у дијалектолошким монографијама које не припадају категорији дијалекатских речника (БОГДАНОВИЋ 2013: 96).

⁸ Као искусан и вредан дијалектолог и одличан познавалац призренско-тимочких говора, Недељко Богдановић је сумирао следеће важне чињенице које се односе на прикупљање

5.1. Како бисмо илустровали речено, издвојићемо један број речи из Речника САНУ посведочене само примером из Белића. Чини се да оне осликавају свакодневни живот и рад сељака с простора југоисточне Србије, на којем је преовладавало сточарство као основна привредна грана:

влакар онај који израђује од козје длаке покровце, зобнице и др., мутавџија (Белић 1, 392); **грчкав** ковриаст, гргурав (ист. Србија, Белић 1, 436); **опцувати** в. опсовати (Белић 1, 218); **острежити** [у неповратној форми само код Белића, у значењу „сачувати, очувати“ (Белић 1, 480)]; **очмати се** заспати тврдим сном, не будећи се; **успавати се** (Књажевац, Белић 1); **павличка** в. пауница. – Павличке (паунице) мале није смо (Заплање, Белић 1, 401); **параход** в. пароброд (тимочки округ, Белић 1, 206); **парчуљак** дем. од парче (1а) (пирот. крај, Белић 1, 363); **пастирштина** мноштво, велики број пастира (на једном месту или посматрани као целина) (Белић 1, 385); **полибити** мало се напити, припити се. — Полибила (припила се) (Васиљ, Књажевац, Белић 1, 594); **помрдарити** краће време пасти сасушену, спржену траву (о коњу). — Да си помрдари = „вели се за коња кад се пусти да мало попасе траве спржене од сунца“ (Међурово, Белић 1, 534); **поразист** рунаст, који има густо руно (Белић 1, 237); **поризаст** који има густо руно, обрастао руном, рунаст (Рудиње, Пирот, Белић 1, 437); **посилба** слање, упућивање (Кожељ, Тимок, Белић 1, 394).

Неке лексеме представљају покрајинске варијанте речи књижевног језика, нпр. **другачица** „другарица“ (Белић 1, 373) или придев **очовидан** „очевидан“ (Врање, Белић 1), па су у Речнику упућене на књижевне форме *другарица* односно *очевидан*. Навешћемо именицу **патлук** у значењу „патња“ са суфиксом -лук додатог на домаћу творбену основу глагола *патити* (Белић 1, 75).

5.2. Мањи број речи са потврдом само из Белића издвојен је у посебне одреднице иако је реч само о дијалекатској фонетској црти⁹; уп. нпр. **пољу-**

и представљање грађе у Белићевој књизи, које у целости преносимо (наши су само унети редни бројеви ради прегледности у фусноти): 1) језичка грађа, односно речи и изрази које доноси регистар, записани су у живом говору пре 110 година; 2) грађа је записивана на терену, у одабраним местима источне и југоисточне Србије; 3) избор информатора и селекција забележеног материјала припадају врло упућеном стручњаку, првом и досад највећем ауторитету у науци о народним говорима код Срба; 4) поузданост регистровања и умешност графичког фиксирања (записивања) припадају стручњаку првога реда – записана грађа темељи се на познавању историје и граматике српскога језика као целине, и односа према суседним (и другим) словенским језицима; 5) записивање грађе било је са јасним циљем да се уоче, систематизују, проуче и објаве језичка факта која најбоље репрезентују систем периферних говора српскога језика, и указују на његову историју и на тенденције даљег развоја.

Када је реч о бележењу значења речи, Недељко Богдановић је анализирао начине Белићеве идентификације значења (навођењем синонима, описно итд.) (в. БОГДАНОВИЋ 2013: 96–97).

⁹ Такве речи се уобичајено у Речнику САНУ обрађују у оквиру књижевних одредница с назнаком дијалектизма у лематском делу чланка.

чити в. *получити*² (1, 26) [„раздвојити овце различитих власника из заједничког стада“] (Сврљиг, Белић 1, 222).

5.3. Пажњу привлаче значења речи посведочена само код Белића: **кошарица** 2. „в. кошница (1а) [„купаста направа од испреплетаног прућа односно сандук подешен за пребивалиште пчелиње заједнице, пчелињег роја“] (Балтабериловци код Пирота, Белић 1, 374); **палош** (мађ. *pallós*) 2. покр. *пас, кер*; исп. *палаш* (2). – Палош = пас (Јаловик Извор, пирот. крај, Белић 1, 356); **парусија** 2. *место где је некад била црква, црквиште* (Лужница, Белић 1, 396). Ипак, највећи број речи преузетих из Белићеве књиге *Дијалекти источне и јужне Србије* у Речнику САНУ потврђени су и примерима прикупљених са других дијалекатских ареала односно од писаца са различитих говорних подручја. Па и у оквиру њих, издвајају се примери са потврдама посведоченим у другим изворима са истог или ближег дијалекатског ареала. Неки од њих имају дијалекатску црту, нпр. употреба фреквентног суфикса *-ка* у значењу сингулативности (и деминутивности) у говорима призреноско-тимочке говорне зоне, у примерима типа **залешка** „комад, парче коже (обично као уложак, подлога, закрпа на опанку)“ (Белић 1, 193; Тимок, Стан. М. 1) и **паничка** *дем. и хип. од паница*¹ [„здела, чанак“] (топлички крај, Белић 1, 375), уз друге изворе (Јовић Ј., БВ 1908, 108; Јов. Власт. 1). Међу фонетске дијалектизме настале срастањем предлога и прилога ишао би пример **оцутра** „овога јутра, јутрос“ (Белић 1, 216; средњи Тимок, Стан. М. 1; Заглавак, Стеф. Ж.; Живк. Н. 1), затим покрајинизам са стилски обележеним суфиксом турског порекла у примеру **масација** „в. масарош [онај који је наследио имовину, наследник, баштеник]“ (Радичовци, Књажевац, Белић 1, 396), уз коју долазе и примери из других извора (Стан. М. 2; Дач. М. 1, 189; Радић Д. 4, 54; В. Пчелице, Симић Р.), као и реч **пембелија** 1. *црвенкаста боја (пређе, тканине)*; исп. *пембе* 2 (1а) (Белић 1; Ђорђ. Д. 1, 68). Пажњу привлачи реч **патеж** са суфиксом *-еж*, који у стандардном језику није продуктиван у творби апстрактних именица: **патеж** в. *патња* (Белић 1, 395; Корита, Заглавак, Стеф. Ж.).

Остаје немали број речи које немају посебно наглашену дијалекатску црту, већ својим морфемским (и творбеним) саставом упућују на архаичну, застарелу или пак нераспрострањену употребу, као што су:

очила „в. наочаре“ (Белић 1, 394; Пирот, Пеј. С.; Власина, Дим. Т.; РЈА); **панаириште** в. *панађуриште* [„место где се одржава панађур, вашариште, сајмиште“]; исп. *панагириште*; осим потврде Врање, Белић 1, 389, забележена је и потврда из савременог дијалекатског речника Јакше Динића (Дин. Ј. 2); **пандурин** в. *пандур* (3) [„полицајац, милиционер“]; поред потврде Александра Белића под скраћеницом *ист. Срб., Белић 1, 38*, у Речнику САНУ су забележене још две: *Гол. Мих. 1, 103* и *Дин. Ј. 2*; **папрачанка** *врста шљиве* (Белић 1, 194), уз примере других извора (тим. крај, Књажевац, Стеф. Ж.; тим. крај, Станим. Вл.); **параман** (рум. *paramán*) 2. **б.** *комад, парче, одсечак тканине или*

одела (Белић 1, 358); **партољак** *дроњак, рита*; исп. партољ (6) (пирот. крај, Белић 1, 363; Живк. Н. 1); **патилник** *в. паћеник* (Ниш, Белић 1, 365; Врање, Влај. 1); **пашкати 2.** *пуштати ветрове, пувати* (Б. Паланка, Белић 1, 591), уз примере из других извора у овом значењу (Планиница и Врбовац, С–Ц; Вла-сотинце, Коц. С. 1); **понеделничити** *радити понедељком* (Б. Паланка, Стеф. Ж.; Белић 1, 534); **попоскати I.** *мало избискати, истребити ваши из косе, побискати.* — Попоскам [значи] ... побиштем (Белић 1, 524), уз још једну потврду (Врање, Влај. 1); **палучина** *окруњен клип кукуруза, окомак*; исп. палица (7), палуска [...] (Тимок, Белић 1, 383); **пораснути** *в. порастити (1)* (НП, Мил. М. Ђ. 23, 320; Вукић. И. 1, 39; Златан. М. 2; Лесковац, Белић 1, 486; Дин. Ј. 2; Жугић Р. 2); прилог **бајјгим** *в. бајаги* (Пирот, Књажевац, Белић 1, 195), поред још једне потврде (Ков. Д. 1, 214).

Међу примерима у Речнику САНУ налазе се и они у којима је забележено посебно значење општеупотребних речи ограничено на ужи дијалекатски простор са потврдом из *Белић 1*, нпр.: **палац 2б.** *дашчица, један од два дрвена зупца на вретену ваљарице за ваљање сукна, који приликом окретања вретена захвата језичак маља дижући га и спуштајући га* (Пирот, Белић 1, 60); **полипсати** *јакко се уморити, изморити се, исцрпсти се до крајњих граница (обично од физичког напора, рада)* (Бучје, тим. крај, Белић 1, 218); поред Белића, грађа је потврђена примерима из Наст. 1, 112 и једним редакторским примером; **попудити I. 1.** *пудећи растерати, отерати; потерати, појурити.* — Вук ... отишја ... на свадбу, а сватови га подбрали и попудили од онуј (Белић 1, 670); поред овог, наведени су и примери из других извора (НП Јастр., 100; Доман. 5, 157; Скок 7, под пудити; Момина Клисуре, Сим. Д. 1; Том. Миле).

5.5. Издвајају се и други примери са потврдама знатно ширег језичког ареала, међу којима се налази и грађа из књиге *Белић 1*. Будући да је реч о знатно ширем језичком ареалу њихове употребе, речи ове групе у типичној морфемској форми немају уобичајених дијалекатских црта:

једногодац „в. једногодишњак (1 и 2) [„онај који је рођен исте године кад и неко други, вршњак“ (1); „војник који служи војну обавезу годину дана“ (2)]“ (Белић 1, 322), са потврдама из других крајева (НП Буш., 26; Нуш. 24, 253; Брач, Сим. Р.; Врање, Стеф. Ж.); **мрша** „мршава особа“ (Белић 1, 349), са потврдама из различитих извора са ширег језичког ареала (Ник. А. 1, 75; Рак. Мита 15, 3; Вел. 3, 22; Вук, Рј.; Д–Д–М 1; Д–Ј 1; Заглавак, Стеф. Ж.); **орнути** „мало узорати, заорати; почети орати“ (Тимок, Белић 1, 486), уз друге потврде (Пољице, Иван. Ф., ЗНЖ 10, 22; Лика, Богдановић Ј.; околина Зајечара, Жив. Јер.); **освен** предл. „в. осим“ (Белић 1, 653), уз друге потврде са ширег језичког ареала (Нев. 2, 97; Никол. Ђ.; Вуш. 1, 32); **параунук** *в. праунук* (Белић 1, 359; Радој. Вл.; Х. Вас. 1, 332; Жабаре, Рем. С. 1); **пашалар** *в. паши* (1а) (Белић 1, 393; Заплање, Петровић В., ЗНЖ 5, 269; Нуш. 16, 243; НП, Катанић Т., ГЛЕМ 1940, 150); **получити² I. 1. а.** *одвојити једно од другог правећи разлику;*

поделити, одвојити. — Получили [значи] ... поделили, одвојили (Стањанци, Белић 1, 594, у речнику); ово значење потврђено је и примером из сасвим другог краја: Други пут исто получи празине и прије нег ће их напустити, распаше са себе каницу (Буковица, Ард., ЗНЖ 4, 216); **пољевина**¹ *в. поље* (1б). — Из горњих је случајева, којих има врло много, е^а унесено и у положају под акцентом ... пољевина (поље) (Белић 1, 37); реч је потврђена и примером из другог дијалекатског ареала: Има још само то, да сусједи или рођаци узајамно пољевину обрађују (Богиш. 3, 446); **пољенце** *дем. и хип. од поље* (Тиошница, Пирот, Белић 1, 378), са још две потврдама из других извора (НП Јастр., 282; Мил. В. 8, 449); **поминјивати**¹ **1.** *издржавати, подносити, преживљавати одређене тешкоће; животарити* (пирот. крај, Белић 1, 500), уз примере из других извора са истог дијалекатског ареала у овом значењу (пирот. крај, Живк. М. 2; средњи Тимок, Стан. М. 1; Заглавак, Стеф. Ж.; Бучум, Сврљи, Богд. Н.; Момина Клисурса, Сим. Д. 1; Живк. Н. 1); **помогац** *в. помагач* (1) (Пирот, Белић 1, 364), уз још две потврде писаца из знатно удаљенијег простора (Бег. Н. 2, 127; Игњ. Ј., Бршљан 1885, 25); **помрачина** *в. помрчина* (1) (Врање, Белић 1, 383), уз примере из дела писаца са других дијалекатских простора (Берић 1, 157; Нев. 2, 208; Павић 1, 300); **поношај**² **1.** *одећа, одело, ношња; опрема уопште* (тим. крај, Белић 1, 358), уз навођење потврда из следећих извора: Коз. И. 2, 339; Кост. Т., БК 1905, 547; Дин. Ј. 1; **попадица** **1.** *в. попадија* (1) (Белић 1, 364; Златан. М. 2); **порешчија** (дијал. поречија) *в. порезник* (1а). — Пред африкатама ц и ч ишчежава с и ш ... поречија (порешчија) (Врањ. Бања, Белић 1, 233), са потврдама из других извора у РСАНУ (Вук 8, 197; Мил. М. Ђ. 15, 403; Бошк. Ст. 5, 210; Бан 4, 94; Поповић В., Ђорђ. Т. 17, 176); **поројити**¹ **2.** *искварити, покварити* (Мирановац, Белић 1, 595); **поскуцкивати** **1.** *оглашавати се скиком (о животињи), скичати с времена на време* (Белић 1, 530; Живк. Н. 1; Дин. Ј. 2); **послужевник** *в. послужавник* (Пирот, Белић 1, 669; Стан. Мил.).

6. Анализа примера из књиге Александра Белића *Дијалекти источне и јужне Србије* употребљених у Речнику САНУ показала је да је њихово коришћење у Речнику усклађено према концепцијским начелима представљања, обраде, те односа ове грађе према грађи из других извора, од прве до последње данас објављене књиге Речника. То значи да се презентовање и описивање дијалекатских речи у Речнику САНУ одвија у сагласју с Белићевом поставком да у Речник треба да уђу све оне покрајинске речи које по општој оцени имају лексичко-семантички значај, прилагођене Вуковом начелу опште правилности српског књижевног језика. Та правилност очитује се у форми лексикографске одреднице за речи преузете из Белићеве књиге, за које, као и за остале дијалекатске и покрајинске речи, важи правило да оне „остају са својим значењем, својом морфолошком структуром; али по гласовима, акценту и промени оне, ако се унесу у књижевни језик, добијају његове особине“ (БЕЛИЋ 1959: XXIV). На тај начин се поштује начело постављено у концепцији Речника да се води рачуна о томе да се, с једне стране, прикаже што потпунији инвентар лексичких јединица српскога језика,

као и да се, с друге стране, некњижевне дијалекатске форме прилагоде књижевнојезичкој правилности путем њиховог упућивања на књижевне форме. Грађа добијена ексерпцијом примера из Белићевих *Дијалеката источне и јужне Србије* обогатила је приказ српске дијалекатске лексике у речнику типа тезауруса, као што је Речник САНУ, те омогућила да се и поред приказане новије грађе из призренско тимочких говора источне и јужне Србије забележи континуитет прикупљања резултата у овој области за период дужи од једнога века. Намера Александра Белића да се у Академијин речник грађа из дијалеката забележи и опише на горе описан начин лежи у његовом становишту истицања значаја књижевног језика као инструмента културе и израза културног мишљења (в. МИЛАНОВИЋ 2018). Нормативна питања књижевног језика, уз изучавање дијалеката националног језика и његове историје, Александру Белићу су била неизоставан предмет истраживања при сагледавању језичке материје и језичких факата. Сходно томе, приказ дијалекатске и покрајинске лексике морао је имати чврст ослонац на општејезичке и нормативне лингвистичке погледе тога времена чији се одраз очитује у концепцији израде великог Академијиног описног речника.

Цитирана литература

- БЕЛИЋ, Александар. „Дијалекти источне и јужне Србије.” *Српски дијалектолошки зборник* 1. Београд: Српска краљевска академија (1905).
- БЕЛИЋ, Александар. „Увод”. У: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. Београд: Српска академија наука и уметности, Институт за српскохрватски језик, 1959, стр. VII–XXVI.
- БЕЛИЋ, Александар. *Изабрана дела Александра Белића*. I–XIV. Београд: Завод за уџбенике 2000.
- БЕЛИЋ, Александар. „Београдски стил.” У: Драгана Мршевић-Радовић и др. *Александар Белић, српски лингвиста века*. Књ. 3. Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, Међународни славистички центар, 2018, 31–49.
- БОГДАНОВИЋ, Недељко. „Лексика у Белићевим *Дијалектима источне и јужне Србије*.” *Годишњак за српски језик* XXVI/13 (2013): стр. 95–105.
- ГРИЦКАТ, Ирена. „Речник Српске академије наука и уметности.” *Глас САНУ* СССLI, књ. 13 (1988): стр. 25–40.
- ЈОВАНОВИЋ, Владан. О изворима језичке грађе из удаљенијих (периферних) области српског језичког простора у великом Академијином речнику. У: Р. Драгићевић и др. (ур.). *Савремено проучавање српског језика и књижевности и других словенских језика и књижевности као матерњих, инословенских и страних*. Зборник реферата са XIX конгреса Савеза славистичких друштава Србије 23–25. VIII 2023, Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, Савез Славистичких друштава Србије, 2024, 133–142.

- ЈОШИЋ, Неђо. *Развојни лук српске описне лексикографије*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2024.
- МИЛАНОВИЋ, Александар. „Александар Белић и ‘београдски стил’.” У: Драгана Мршевић-Радовић, Бошко Сувајџић, Александар Милановић. *Александар Белић, српски лингвиста века*. Књ. 3. Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, Међународни славистички центар, 2018.
- РЕЧНИК САНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. Београд: Српска академија наука и уметности, Институт за српскохрватски језик, 1959–.

Владан З. Јованович
Бояна С. Милосавлевич

ДИЈАЛЕКТИ ИСТОЧНЕ И ЈУЖНЕ СРБИЈЕ АЛЕКСАНДРА БЕЛИЧА СРЕДИ ИСТОЧНИКОВ СЛОВАРЯ СЕРБСКОЙ АКАДЕМИИ НАУК И ИСКУССТВ

В статье рассматриваются вклад и значение слов, зафиксированных в предыдущих томах «Словаря Сербской академии наук и искусств», взятых из первого тома «Сербского диалектологического сборника» под названием «Дијалекти источне и јужне Србије» Александра Белича (1905). Исследование охватывает два вопроса: первый касается концептуальных принципов представления, обработки и связи конкретного материала с материалом из других источников, а второй – общелингвистических, преимущественно нормативных, взглядов Александра Белича на значение диалектного материала в описательном словаре тезаурусного типа.

Ключевые слова: диалектизмы, призренско-тимокские диалекты, «Словарь Сербской академии наук и искусств», название словарной статьи, норма, сербский язык.